

Voigt Vilmos

A magyar mint egy „idegen” nyelv Európában

Azt szeretném kifejtteni, hogy nem egy, hanem két szempontból is van aktualitása a címben jelzett témakör megbeszélésének.

Egyrészt a mostani „európaizálódás” nemcsak bürokratikus házi feladat, hanem valóban lehetőséget biztosít a magyar nyelv (és az ehhez tartozó más témák) oktatásának korszerűsítésére. Praktikus okokból itt csak a nemzetközi felsőoktatás kereteire gondolok. Ehhez azonban bizonyosan szükség van egy kis szemlére, körültekintésre.

Másrészt azonban erre megvan a lehetőség is, mind jó, mind rossz példákat tudunk említeni. Erre térek ki előadásomban, természetesen (márcsak a kimért időkeret miatt is) rövid, szinte utalásszerű formában.

Köztudott tény, hogy egy nyelvet igazán mélyen csak az ismerhet fel/meg, aki azt belülről tanulta meg, „mindennap” használja. Ettől persze még nem ért mindent, még akkor sem, ha jó nyelvtanárai és nyelvtankönyvei voltak. Azt például, hogy „kárpátaljai” vagy „kárpátalji”, „Székesfehérvárt” vagy „Kolozsvárott/Kolozsváron” a helyes, használható forma – legfeljebb körmönfontan tudja eldönteni. Azt, hogy mi miért „fűzfánfüttyülő rézangyalt” (és nem, mondjuk „nyírfánsüvöltő ezüstarkangyalt”) emlegetünk – senki sem tudja. Csak használjuk.

Köztudott tény az a paradoxon is, hogy egy nyelvet igazán mélyen csak az ismerhet fel/meg, aki azt kívülről tanulta meg. Aki számára mindvégig új, idegen, furcsa, várat-

lan jelenség marad. Aki felfigyel arra, hogy nem mondhatjuk azt „nagyfülű – nagyfülűbb” csak azt „nagyfülű – nagyobb fülű”, ám azt sem „/féleszű/ – félebb eszű”, csupán azt „/féleszű/ – féleszűbb”, azt pedig egyáltalán nem mondhatjuk „félebb szemű/félszeműbb” mivel ezt a melléknevek egyáltalán nem fokozhatjuk. A magyar nyelv működésének rendszerszerűségét csak az a „kívülről figyelő” veszi észre, aki elcsodálkozik azon, hogy „a kecske mekeg”, „a béka brekeg” (hiszen az egyik azt mondja: „mek”, a másik meg azt: „brek/k”. Még a birka is „béget”, ám a marha meg a szarvas „böög” (és nem „bóget). A birka még az is mondja „bee” (és nem „béé”), a marha vagy a szarvas viszont nem mondja sem azt: „böö”, sem azt „böő”. Ritka nyelvérzékű magyar, akinek mindez feltűnik. Annak talán még az is feltűnik, hogy a magyarban van névelő, elváló és el nem váló igekötő, hogy nem a melléknevet ragozzuk, hogy a számnevek után egyes számot használunk, hogy van is meg nincs is ikes igeragozás, összetett múltidő, szenvedő szerkezet, stb. A magyar nyelv ilyen különlegességeit bizony a „külső” nyelvfigyelők vették észre, legalábbis ők tették elsőként szóvá.

Nem kell itt felsorolni a középkortól napjainkig a „külső” megfigyelőket, akik legtöbbször külföldiek is voltak, és akik legtöbbször éppen Európa számára próbálták megfogalmazni a magyar nyelv sajátosságait. Számukra, mint a mai európaiak óriási többsége számára a magyar „idegen” nyelv volt, és minél inkább tudatosan ismerték a maguk (legtöbbször indoeurópai) nyelvét, annál inkább felismerték azt is, hogy a magyar nyelv igencsak eltér ezek szerkezetétől.

Érdeemes feladat lenne akár külön kötetben összegezni a magyar nyelvre vonatkozó ilyen „külső” felismerések adatait. Biztosan jó szolgálatot tenne a magyar nyelv oktatásá-

nak is a mai Európában. (Ehhez eddig csak kevés előmunkát született meg. Ezek közül tanulságos, ám igazán kevéssé ismert: Kéziratos magyar nyelvtanok. Kolozsvári Grammatika. Fejérvári Sámuel: Institutiones. XVII. és XVIII. század. A nyelvemlékek betűhű átiratai bevezetéssel és jegyzetekkel. Közzéteszi ... Lőrinczi Réka. Budapest, 1998. – A magyar nyelvtörténet forrásai 3. szám.)

A leginkább tudatos, a maguk idején a legképzettebb leírások a magyar nyelvről ilyen művekben is megtalálhatók. Elég jól ismerjük az összehasonlító finnugor nyelvészet tudománytörténetét, és az ilyen áttekintésekben sok olyan megfigyelést is megemlítenek, amely a magyar nyelvre (is) vonatkozik. Ám mindennek ellenére máig sem készült el a magyar nyelvet ilyen módon bemutató összegzés. Budenz József, Riedl Szende, Vladimír Skalička, Lotz János, Igor Melcsuk és más kiváló nyelvtudósok műveiben a magyar nyelv lényeges vonásait felismerő, máig tanulságos munkákat látunk. Természetesen nem minden állítás pontos, van amit ma már másképpen mondanánk – ám ez a „külső” szemlélet mindmáig hasznosnak nevezhető.

Persze, egy bármilyen jól képzett „idegen” nyelvész mondhat okosat is, mondhat butaságot is nyelvünkről. Lehet „jóindulatú”, ám lehet a rosszindulatig elfogult is nyelvünkkel és nyelvtudományunkkal szemben. A külső szemlélők számára a magyar nyelv rokonítása még akkor is irritáló lehet, ha maguk nem is foglalkoznak e kérdéssel. Ha egy nyelvész mondjuk híve vagy ellenfele az „uráli nyelv-rokonság” vagy éppen az „urál-altáji”, sőt akár a „nosztratikus” felfogásnak – mindez rokonszenv vagy ellenszenv formájában meg fog jelenni az ő magyar nyelvészeti szemléletében, célkitűzéseiben is. Anélkül, hogy mi tehetnénk róla, egykönnyen szert tehetünk „ellenségekre” vagy „barátokra”.

Mindkét véleményre könnyen tudok példát idézni.

2002-ben, a világhírű oxfordi Blackwell kiadónál jelent meg az olasz általános nyelvész, Angela Marcantonio könyve: *The Uralic Language Family. Facts, Myths and Statistics*. A kiválóan felkészült olasz professzorasszony (aki főként Angliában tanít általános nyelvészetet, ám a római Sapienza egyetem hungarológiai programjában is szerepel a neve és a finnugrisztika fórumain, kongresszusokon, kiadványokban is jelen van) könyve bevezetésében (1.1. rész) így összegezi végkövetkeztetését: „*The detailed analysis which is carried out in this book has uncovered a total absence of scientific evidence in favour of the notion that the Uralic languages form a language family, that is, a genetically coherent group of related languages. Therefore, in short, I shall conclude that Uralic is not a valid node.*”

Nem kívánom itt részletesen bemutatni vagy vitatni a szerző gyakran bevallott módon polémikus állításait. Úgy látszik, a szerző bedőlt annak a harsány véleménynek, miszerint a finnugor rokonság elméletét a magyarok mindenkori fizetett ellenségei találták ki az etnikai öntudat tönkretételének szándékával. Marcantonio azt is jellemzőnek tartja, hogy a rendszerváltozás óta magyar földön is egyre nyíltabban jelennek meg „antifinnugrista” kiadványok. Az ilyen nézetekkel szemben kollégáink már ezerszer mondták el az igazságot. Talán nem elégszer, talán nem a legjobb, nemzetközileg leghihetőbb módon.

Most azonban nem is erre utalok, hanem a szerző nyelvészeti érveire. Gyakran hivatkozik arra, hogy „nem szignifikáns tömegű” nyelvi adatok alapján vonták le az „uráli” összefüggések tételeit. Ebből kiindulva vizsgálja a számnevek, a testrészek neveit, illetve a finn nyelvész, Juha Janhunen mintegy 100 uráli etimológiáját. Minthogy ezek megrostálása után számára nincs „elég nagy százalékú”

egyezés – az uráli nyelvrokonságot „hamis azonosságnak” tartja.

Talán az a legkülönösebb e könyvben, hogy a szerző ugyan bírálja az uralisztika idejétmúlt nyelvhasználati módszertanát, ám legalábbis említi az újabb módszertani megoldásokat is (Abondolo—Tálos magánhangzó-körforgásmélete, Helimski elmélete a fokváltozás újraértelmezéséről, Häkkinen családfa helyett „bokor”-metaforája a nyelvek összefüggésére, Honti László obi-ugor és Pekka Sammallahti uráli nyelvi rekonstrukciói, Janhunen elgondolása az uráli etimológiában az x-faktorról, stb.). Ezeket viszont nem vette igazán komolyan, az pedig eszébe sem jutott, hogy korrigáló tényezőként számoljon velük.

Előttünk áll tehát e fontos, modern könyv. A szerző érvelése frappáns, meglepő és élvezetes. Olyan, amilyen csak egy „külső” szemlélő által fogalmazódhat meg. Nagy kár, hogy módszere egyoldalú, végkövetkeztetése téves. Mit tehetünk? Két dolgot: tanítanunk kell és cáfolni. Nem önálló vitairatban (ezt nem érdemli meg), hanem az uráli nyelvrokonságot pozitív módon igazoló könyvben, lehetőleg ugyancsak rangos, nemzetközileg ismert kiadónál.

Most a „baráti” könyvre térek rá.

A kiváló finnugrista nyelvész, Daniel Abondolo, a londoni egyetem nevezetes szláv és kelet-európai intézetében tanít, vagyis hungarológus (is). A *Poetics Handbook. Verbal Art in the European Tradition* c. könyve 2001-ben az angliai Curzon kiadónál jelent meg. A könyv élvezetes olvasmány, általában is foglalkozik a költészet nyelvi tényezőivel, ám a terjedelem mintegy felében a magyar poétika nyelvi tényezőit mutatja be. Frappáns, meglepő, élvezetes módon, úgy, ahogy csak egy „külső” szemlélő teheti. Biztos vagyok benne, hogy „történelmi metrikusaink” nem veszik át minden ötletét, főként nem sajátos jelöléseit. Ám

az értelmes olvasó sok-sok ötletet meríthet innen. És mint-hogy a könyv nem címében hordja a „magyar” megnevezést, hanem „poétikai kézikönyvként” szerepel, nem is a „hungarológia” polcán és „web-rovatában” szerepel, hanem ennél sokkal előkelőbb helyen. Ott sem okoz csalódást, és mivel a kötet végi mutatóban a Horatius és a „Hungarian” utalások egymás után jönnek (az utóbbi sokkal több hivatkozással), a nemzetközi érdeklődő óhatatlanul belesétál a hungarológiai csapdába: általában szeretne tájékozódni a modern nyelvészeti poétikáról, ám József Attila versét, sőt az Ómagyar Mária-síralmat is olvasnia kell ahhoz, hogy értse a szerző érvelését.

Mit tehetünk? Tanítanunk kell e könyvet (és nem kell cáfolnunk, de hát erre nincs is szükség). És az sem lenne baj, ha felkérnénk a szerzőt, adjon egy magyar nyelvű változatot: lehessen itthon is használni e művet, mégpedig nemcsak Juhász Gyula Anna örök versével kapcsolatban (lásd: 199. lap), hanem Ezra Pound költészetét, meg Charles Sanders Peirce szemiotikáját illetően is – hiszen ezek szintűgy elmemozgatóan fontos részei a könyvnek. Igen, nem lenne baj, ha az ilyen korszerű, „külső” munkákat is tanítanák nálunk: másutt (egyetemeken) is, ám a Somlói út sem jelenthet áthághatatlan meredélyt a korszerű, intelligens hungarológia, sőt finnugrisztika előtt.

Mi kell ehhez: itt, ebben az épületben? (BBI)

Legeslegelőször olyan könyvtár, ahol megvannak az ilyen könyvek. Az nem elég, ha a Széchényi Könyvtár vagy a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete valahol rejtegeti ezeket. A BBI ma már aligha tudja beszerezni a hungarológia klasszikusainak teljes könyvanyagát. Ehhez nincs elég pénze. Ám a mai, friss tudományos publikációkat be kell tudni szereznie, bárhol is jelenjenek meg ezek! Legyen itt egy modern, európai hungarológiai könyv-

tár. Ahol kézbe vehető Angela Marcantonio csakúgy, mint Daniel Abondolo. Legfeljebb annyi ravaszsággal, hogy az előbbihez mellékeljük Simoncsics Péter negatív ismertetését, az utóbbihoz pedig a Magyar Nyelv hasábjain olvasható pozitív ismertetést. És még hús, a témához tartozó könyv is legyen a polcon. Nemcsak azok, amiket mi írunk a külföld számára, hanem a „külső” munkák is. Azokból lehet csak tanulni! *Quod erat demonstrandum.*

Minthogy most megnéztem a BBI (két) könyvtárát, látam, hogy itt megvan az *Approaches to Hungarian* kötetsozogatának legújabb, VIII. kötete (Budapest, 2002). Amint ismeretes, 1985 óta két-három évenként nemzetközi konferenciákat (*Conferences on the Structure of Hungarian*) tartanak (hol itthon, hol külföldön) a magyar nyelv szerkezeti sajátosságainak modern szempontú bemutatására. Kiváló szaktanulmányok jelentek meg, mintegy száz. Ám ezek több mint 90 %-ban magyar szerzők művei! A néhány külföldi nyelvész igazán irigylésre méltó szakértelemről tanúskodik, csak számuk csekély. Több „külső” szakemberre lenne szükségünk ahhoz, hogy ma is jól, nemzetközi távlatból is láthassuk anyanyelvünket!

Még sok-sok példával erősíthetném véleményem, ám ez nyilván már eddig is nyilvánvalóvá vált: van jogosultsága ma is a magyar nyelv „idegen” ám európai nyelvként vizsgálatának és tanításának. És ennek megvalósítása a bolognai siralmak helyett pozitív lehetőséget is kínál. Például azt is javasolhatom, hogy itt, a Balassi Bálint Intézetben rendszeresen kerüljenek bemutatásra, megbeszélésre azok a „külső” munkák, amelyek érdemben foglalkoznak a magyarral, és ily módon járulunk hozzá ahhoz, hogy ez a nyelv Európában sajtószerepében is ismert maradjon.